

Бориченко К.В.,
аспірантка кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Національного університету
«Одеська юридична академія»
(м. Одеса, Україна)

КЛАСИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПІЛЬГ ЯК ВИДУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІМЕЙ З ДІТЬМИ

Соціальні пільги є одним з видів соціального захисту населення, масове запровадження якого почалося за радянських часів, та спрямоване на вирішення двох принципово різних завдань: по-перше, надання привілеїв окремим категоріям громадян, які влада прагне виділити із загальної сукупності (як правило, це професійні пільги та пільги за особливі заслуги перед Батьківщиною), по-друге, здійснення додаткової підтримки соціально вразливих верств населення (пільги за соціальною ознакою). Саме до другої групи і відносяться соціальні пільги сім'ям з дітьми.

Незважаючи на досить тривалий час існування соціальних пільг як виду соціального захисту, починаючи з 90-х рр. ХХ ст. не вщухають дискусії щодо доцільності та ефективності їх існування. Причинами цього є перманентне збільшення категорій громадян, які мають право на отримання соціальних пільг, поява нових їх видів, як наслідок, зважаючи на обмежені фінансово-економічні можливості, держава не в змозі забезпечити фінансування усіх задекларованих у законодавстві пільг, що свідчить про їх неспроможність ефективно реалізувати основне завдання соціального захисту – ліквідацію або пом'якшення несприятливих наслідків соціальних ризиків.

Дослідженню соціальних пільг як виду соціального захисту населення присвячені наукові праці таких вчених, як: Н. Болотіна, В. Буряк, А. Казанчан, М. Кравченко, Г. Лопушняк, О. Мачульська, С. Синчук, Б. Сташків, М. Філіпова та ін., у яких неодноразово увага зверталася

нанеобхідність реформування системи соціальних пільг з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн.

Зважаючи на це, на нашу думку, соціальні пільги як вид соціального захисту населення, у тому числі сімей з дітьми, потребують невідкладного реформування, засади якого були закладені у Стратегії упорядкування системи надання пільг окремим категоріям громадян до 2012 року (далі – Стратегія), схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. № 594-р, яка до цього часу повною мірою не реалізована, у тому числі у зв'язку з її недостатньо високою юридичною силою.

Так, одним із завдань Стратегії є впорядкування системи соціальних пільг, зокрема, шляхом внесення змін до нормативно-правових актів, що передбачають право окремих категорій громадян на соціальні пільги та гарантії його здійснення. У той же час, реалізувати вищевказане завдання вкрай важко, зважаючи на численність законодавчих актів у цій сфері.

Зокрема, соціальні пільги окремим категоріям сімей з дітьми передбачені такими нормативно-правовими актами, як: закони України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р., «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 р., «Про дошкільну освіту» від 11 липня 2001 р., постанови Кабінету Міністрів України «Про невідкладні питання діяльності дошкільних та інтернатних навчальних закладів» від 26 серпня 2002 р. № 1243, «Про організацію харчування окремих категорій учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» від 19 червня 2002 р. № 856 та багато інших.

Надмірна чисельність законодавчих актів, які регулюють порядок надання пільг різним категоріям населення, у тому числі і сім'ям з дітьми, свідчить про безсистемний характер їх прийняття. У більшості випадків, зазначені нормативно-правові акти не містять механізму реалізації права на певну соціальну пільгу, не визначені джерела його фінансування. За такої ситуації, відносини, що виникають між громадянами, які мають право на отримання соціальної пільги, господарюючими суб'єктами, які здійснюють їх

надання, та державою неврегульовані на достатньому рівні, що є причиною частих конфліктів між зазначеними суб'єктами.

Нормалізувати ситуацію, що склалася у сфері надання соціальних пільг населенню, у тому числі сім'ям з дітьми, можна шляхом прийняття комплексного нормативно-правового акту, який би визначив категорії осіб, які мають право на отримання даного виду соціального захисту, перелік соціальних пільг, закріпив підстави, порядок їх надання та фінансування.

У той же час, систематизація законодавства у сфері соціальних пільг неможлива без проведення їх класифікації, основним критерієм для якої в Україні є суб'єктно-категоріальний, тобто належність особи до певної пільгової категорії залежно від соціального статусу чи роду трудової діяльності. Відповідно до цього критерію соціальні пільги можна поділити на: професійні пільги, соціальні пільги за особливі заслуги перед Батьківщиною, пільги, що надаються за соціальною ознакою. Соціальні пільги сім'ям з дітьми відносяться до останньої групи.

Зважаючи на чисельність сімей з дітьми та різноманіття умов їх існування, залежно від соціальних ризиків, які можуть порушувати нормальні умови їх життєдіяльності та стати передумовою надання соціальних пільг, вони можуть бути класифіковані на соціальні пільги сім'ям у зв'язку з народженням та утриманням дитини (забезпечення на безоплатній основі молочними, сухими, консервованими та іншими спеціальними продуктами дитячого харчування, донорським молоком дітей першого та другого року життя); соціальні пільги сім'ям у зв'язку з вихованням дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування (забезпечення таких дітей безоплатним харчуванням у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах); соціальні пільги малозабезпеченим сім'ям (безоплатне навчання дітей з таких сімей у державних школах естетичного виховання); соціальні пільги багатодітним сім'ям (50 % знижка на оплату за користування комунальними послугами); соціальні пільги неповним сім'ям (організація безоплатного проїзду міським пасажирським транспортом для

дітей з таких сімей); соціальні пільги сім'ям з особливими потребами, до яких відносяться соціальні пільги сім'ям, у яких виховуються діти-інваліди (безоплатне забезпечення таких дітей технічними та іншими засобами реабілітації), діти, які постраждали від Чорнобильської катастрофи (безоплатне придбання ліків за рецептами лікарів), та ВІЛ-інфіковані діти (безоплатне надання антиретровірусних препаратів).

Підставою для класифікації соціальних пільг є також форма їх надання. Відповідно до даного критерію соціальні пільги, у тому числі сім'ям з дітьми, можна поділити на грошові (житлово-комунальні, транспортні пільги), соціальні пільги у натуральній формі (забезпечення лікарськими препаратами, надання засобів пересування), соціальні пільги у формі переваг (першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація).

За терміном надання соціальні пільги поділяються на постійні (безоплатний проїзд у пасажирському міському транспорті дитини-інваліда та особи, яка її супроводжує) та тимчасові (податкова соціальна пільга).

Залежно від ступеню персоніфікації у літературі соціальні пільги прийнято класифікувати на особисті та сімейні. Цілком логічним є те, що соціальні пільги сім'ям з дітьми є сімейними. На нашу думку, навіть у випадку закріплення права дитини на певний вид соціальних пільг (наприклад, право дитини з багатодітної сім'ї на безоплатний проїзд у міському пасажирському транспорті), такі пільги все-одно можна вважати сімейними, оскільки звільнення дитини від певного обов'язку позитивно відображається на рівні сімейного бюджету родини. Що стосується дітей-інвалідів, то у більшості випадків, зважаючи на рівень їх фізичного і розумового розвитку та неможливість у зв'язку з цим скористатися правом на отримання соціальних пільг, воно реалізується батьками такої дитини, як її офіційними представниками, що сприяє підвищенню рівня соціального захисту родини в цілому.

За змістом соціальні пільги сім'ям з дітьми можна класифікувати на житлово-комунальні, податкові, житлово-побутові, транспортні, у сфері охорони здоров'я, освіти тощо. Деякі вчені, зокрема, Г. Лопушняк, в рамках соціального захисту пропонує виділяти у тому числі житлові, трудові, фінансово-кредитні пільги, надання яких забезпечується нормами різних галузей права: житлового, трудового, фінансового та ін. Однак, на нашу думку, перенесення даних соціальних пільг у сферу дії норм права соціального забезпечення є необґрунтованим та суперечить предмету даної галузі права.

Таким чином, критеріями для класифікації соціальних пільг як виду соціального захисту сімей з дітьми є соціальний ризик, як передумова їх надання, форма та термін здійснення, зміст, а також ступінь персоніфікації.

Класифікація соціальних пільг має як теоретичне, так і практичне значення. Виділення окремих видів соціальних пільг, у тому числі сім'ям з дітьми, сприяє обґрунтованій оцінці їх значення, їх своєрідній інвентаризації та удосконаленню соціально-забезпечувального законодавства у цій сфері.